НАУКОВІ ЗАПИСКИ ДЕРЖАВНОГО ПРИРОДОЗНАВЧОГО МУЗЕЮ
Випуск 30 Львів, 2014 С.149-156

УДК 502.7:574

Орлов О.Л., Рагуліна М.Є., Омельчук О.С.

ОСЕЛИЩА КЛЕПАРІВСЬКОГО ЛІСОПАРКУ У ЛЬВОВІ ТА ЇХ СОЗОЛОГІЧНА ОЦІНКА

Проведено дослідження оселищного різноманіття Клепарівського лісопарку у м. Львові. Виділено та описано 17 типів оселищ, приналежних до 12 груп 6 класів. Серед них 9 типів мають антропогенне походження, 2 – напівприродне, а 6 – природне. Із созологічної точки зору найбільше значення мають оселища букових лісів та виходів карбонатних порід, які належать до переліку оселищ з особливим природоохоронним статусом "Natura 2000".

Ключові слова: *оселище, созологічна оцінка, лісопарк, загрози, екомережа, рослинність, ґрунти, "Natura 2000".*

Клепарівський лісопарк (49°52 ' N, 23°59 ' E) розташований на північно-західній околиці м. Львова, в межах Клепарівської височини, що є крайнім південно-східним відрогом горбистої гряди Розточчя. Лісопарк займає площу близько 35 га. У рельєфі парку переважають структурно-денудаційними поверхнями столово-останцевих плосковершинних терасованих горбів і височин, що складені палеогеновими, неогеновими та четвертинними відкладами. Четвертинні породи представлені елювіально-делювіальними, алювіальними та озерно-болотними відкладами. Рослинний покрив лісопарку репрезентований лісовою, лучною та водно-болотяною рослинністю, яка місцями значно перетворена діяльністю людини. Так, лісова рослинність, що займає основну частину парку, є залишками широколистяних букових лісів з фрагментами шпилькових, із ділянками штучних насаджень на сірих та ясно-сірих лісових ґрунтах. Лучна рослинність представлена антропогенними перелогами та післялісовими луками, водно-болотяна – заболоченими лісами, вузькими смугами поширеними у заплаві Клепарівського потоку.

Розташування Клепарівського лісопарку в приміський зоні м. Львова, яка є "критичним розривом" Вододільно-горбогірного регіонального екокоридору екомережі Львівської області [12], робить його важливим для збереження біорізноманіття суб- та урбанізованих ділянок. Отже, актуальним є вивчення та охорона біотичного і ландшафтного різноманіття цієї території на засадах оселищної концепції.

Метою нашої роботи була інвентаризація оселищ Клепарівського лісопарку згідно класифікації EUNIS (2004) [13] та оцінка їх созологічної вартості з перспективою внесення їх до проекту екомережі Львівської області.

Матеріали та методика

Збір польового матеріалу на території лісопарку проводили детально-маршрутним методом впродовж 2013-2014 рр. Дослідження оселищ здійснювали згідно методики опису оселищ [14], яка передбачає збір даних за п'ятьма основними блоками: загальної інформації; даних про рельєф; даних про структурні особливості фітоценозу; видового складу за ярусами; інформації про ґрунт. Оселища ідентифікували за класифікацією EUNIS (2004) [13], а пріоритетні для охорони оселища визначали згідно переліку Natura-2000 [6].

Фітоценотичні описи та визначення рослинних угруповань здійснювали за флористичною класифікацією (методом Браун-Бланке). Назви видів судинних рослин наведені за «Определителем …» [5], мохоподібних – за «Чеклістом мохоподібних України» [1]. Закладання та морфологічні описи ґрунтових розрізів проводились згідно методики проведення польових досліджень ґрунтів [7]. Созологічну оцінку одиниць фітобіологічного та ландшафтного різноманіття проводили за стандартною схемою, враховуючи їхню приналежність до місцевих, регіональних, національних та міжнародних природоохоронних переліків [2-4, 8, 9, 11].

Результати та їхнє обговорення

Дослідження показали, що оселища Клепарівського лісопарку належать до 12 груп 6 класів. Усього виявлено 15 типів оселищ, які за походженням можна розділити на 3 групи. З них 8 антропогенних, 2 напівприродних та 5 природних.

Перелік оселищ Клепарівського лісопарку:

Клас **C – Оселища поверхневих вод;**

Група C 1 – Лентичні водойми;

Оселище C 1.2 – *Постійні дистрофні водойми;*

Група C 1 – Лотичні водойми;

Оселище C 2.1. – *Струмки;*

Клас **E – Лучні оселища**;

Група E 5 – Лісові узлісся, галявини та високотрав'я;

Оселище E 5.1 – *Антропогенні травостої*;

Клас **G – Природні та штучні ліси, чагарники**;

Група G 1 – Широколистяні ліси;

Оселище G 1.4 – *Вільхові заболоченні рівнинні ліси;*

Оселище G 1.6 – *Букові ліси;*

Група G 4 – Змішані ліси;

Оселище G 4.7 – *Змішані сосново-дубові ацидофільні ліси*;

Група G 5 – Лісосмуги та лісонасадження;

Оселище G 5.2 – *Насадження широколистяних порід;*

Оселище G 5.8 − *Чагарникові угруповання на місці вирубок;*

Клас **H – Оселища, позбавлені рослинності або із розрідженим рослинним покривом;**

Група H 3 – Скельні виходи;

Оселище H 3.6 – *Виходи карбонатних порід*;

Група H5 – Оселища з вкрай розрідженою рослинністю;
Оселище H5.6 – *Витоптувані площі*;
Клас **I − Сільськогосподарські та садово-паркові оселища**;
Група I 2 – Поля та городи;
Оселище I 1.2 − *Городи;*
Група I 2 – Садово-паркові оселища;
Оселище I2.2 − *Сади;*
Оселище I2.3 − *Здичавілі сади*;
Клас **J – Забудовані, індустріальні та інші штучні оселища**;
Група J 2 – Нещільна забудова;
Оселище J 2.1 – *Сільська житлова забудова*;
Група J 6 – Звалища;
Оселище J6.2 – *Звалища побутових відходів.*

Антропогенні оселища

Антропогенні оселища представлені комплексом *сільської житлової забудови* (J 2.2), *оброблюваних* (I 2.2) та *здичавілих садів* (I2.2), *городів* (I1.2), *антропогенних травостоїв* (E 5.1), *звалищ побутових відходів* (J6.2), *витоптуваних площ* (H5.6) та *насаджень широколистяних порід* (G 5.2).

До оселищ *сільської житлової забудови* належать приватні ділянки з малоповерховими житловими та дачними будинками. До комплексу антропогенних оселищ, що тісно пов'язані з житловою забудовою, відносяться оселища *оброблюваних* та *здичавілих садів*, *городів* та *антропогенних травостоїв*.

У цьому комплексі созологічну цінність мають оселища *антропогенних травостоїв* та *здичавілих садів*.

Оселища *антропогенних травостоїв* є перелогами, що утворилися на місці закинутих дачних ділянок у центральній частині лісопарку на вододільній останцевій поверхні. Оселище формують угруповання союзів *Caucalidion lappulae* (R.Tx. 1950) von Rochow 1951, *Veronico-Euphorbion* Sissingh ex Passarge 1964, *Scleranthion annui* (Kruseman et Vlieger 1939) Sissingh in Westhoff et al. 1946. Деревний ярус зазвичай відсутній, місцями трапляються залишки старих плодових насаджень чи їх здичавіла поросль. Трав'яний ярус добре розвинений, формує суцільний покрив за участю *Agrostemma githago* L., *Anagallis arvensis* L., *Anthemis arvensis* L., *Myosotis arvensis* (L.) Hill., *Papaver rhoeas* L., *Ranunculus arvensis* L., *Sonchus arvensis* L., *Trifolium arvense* L., *Veronica arvensis* L., *Viola arvensis* Murr. У складі угруповання знайдено *Dactylorhiza majalis* (Rchb.) P.F.Hunt et Summerh. – вид, занесений до Червоної книги України [11]. Ґрунтовий покрив оселища представлений сірими лісовими антропізованими ґрунтами, що локалізовані на місці колишніх городів та урубаногрунтами, що зосереджені в місцях колишньої забудови.

Оселища *здичавілих садів* є необроблюваними насадженнями фруктових та плодово-ягідних культур з сильно рудералізованим трав'яним покривом союзів *Convolvulo-Agropirion* Gors 1966, *Agropyretum repentis* Felf. 1942, *Poetum pratensis-compressae* Bornkamm 1974. Созологічна цінність цього оселища пов'язана з наявністю червонокнижного виду *Galanthus nivalis* L., який в минулому

культивувався на присадибних ділянках та зараз зберігся у вигляді невеликих локалітетів. Ґрунтовий покрив оселища представлений антропізованими варіантами сірих лісових ґрунтів.

Ці оселища мають важливе ґрунтозахисне значення, а також є осередками збереження рідкісних видів рослин, хоча і не потребують спеціальних заходів охорони.

До групи Лісосмуги та лісонасадження належить один тип – *насадження широколистяних порід*. Насадженнями *Quercus robur* L. поширені у центральній вододільній частині лісопарку на місці вирубаного корінного букового лісу. Підлісок відновлення відсутній, природній трав'яний ярус, представлений залишками неморального різнотрав'я, зокрема *Oxalis acetosella* L., *Lamium galeobdolon* (L.) Crantz., *Stellaria nemorum* L., практично не зберігся через утворення щільного шару опаду. Ґрунтовий покрив представлений ясно-сірими опідзоленими та сірими лісовими ґрунтами.

До *витоптуваних площ* належать прогулянкові стежки та лісові ґрунтові дороги, які охоплюють всю територію лісопарку. Рослинній покрив утворений угрупованнями класу *Plantaginetea majoris Plantaginetea majoris* R.Tx. et Prsg. in R.Tx 1950, порядку *Agrostietalia stoloniferea* Oberd. in Oberd. et al. 1967: *Capsella bursa-pastoris* L., *Poa annua* L., *Plantago major* L., *Potentilla anserine* L., *Trifolium repens* L., *Taraxacum officinale* L.

Стихійні *звалища побутових відходів* сконцентровані по берегах озер та потічків. Найбільше звалище утворилося на днищі пересохлого озера і, на сьогоднішній день, досягає висоти 1,5-2 м.

Напівприродні оселища

Напівприродні оселища у лісопарку представлені *постійними дистрофними водоймами* (C 1.2) та *чагарниковими угрупованнями на місці вирубок* (G 5.8).

Оселище *постійних дистрофних водойм* репрезентоване двома озерами, які утворилися внаслідок перекриття потоку насипом залізничної колії. Живлення озер відбувається завдяки поверхневим та підземним водам. Одне з них є доволі повноводним, проте інтенсивно замулюється у місці впадіння потоку. Його глибина коливається в межах 20-140 см, а площа плеса – близько 250 м^2. Друге – фактично пересохло внаслідок порушення режиму живлення. На сьогоднішній день, стан озер є незадовільним.

Обидва озера дуже засмічені та є одними з найбільш забруднених водних об'єктів м. Львова [10]. Тут утворилися стихійні звалища побутових відходів. Для відновлення оселищ необхідно провести заходи щодо ліквідації смітників, розчищення днищ озер та русел потічків, що сприятиме відновленню природного живлення поверхневими водами. Таким чином, основними загрозами для оселищ поверхневих вод є антропогенне забруднення (евтрофікація, засмічення твердими відходами та паливо-мастильними матеріалами), замулювання та обміління внаслідок порушення режиму живлення.

Оселище *чагарникових угруповань на місці вирубок* представлене рослинністю союзу *Sambuco-Salicion capreae* R. Tx. Et Neum. 1950: *Salicetum caprae* Schreier 1955. Нітрофільні двоярусні чагарникові зарості, сформовані *Rubus caesius* L., *Frangula alnus* Mill., *Sambucus nigra* L. та підростом дерев, представляють пізню стадію регенерації лісу на старих вирубках біля ліній електропередач та вздовж шляхів комунікацій. Трав'яний ярус розріджений, висотою до 60 см, представлений *Urtica dioica* L., *Calamagrostis epigeius* (L.) Roth., *Poa nemoralis* L. Таким чином, рослинність оселища є значно рудералізованою, воно не має созологічного значення і не потребує охорони.

Природні оселища

До природних оселищ належать *струмки* (C 2.1), *вільхові заболочені рівнинні ліси* (G 1.4), *букові ліси* (G 1.6), *змішані сосново-дубові ацидофільні ліси* (G 4.7), *виходи карбонатних порід* (H 3.6).

Струмки представлені 4 потічками, русла яких простягаються з пн.-зх. на пд.-сх, із загальною довжиною водотоку 2,5 км. Два з них, зливаючись, є безпосередніми витоками Клепарівського потоку, а інші губляться у заболоченому днищі яру. Струмки характеризуються неглибоким врізанням русла в днище, слабким його меандруванням та підземним живленням.

Клас лісових оселищ включає 3 типи природних оселищ. *Вільхові заболочені рівнинні ліси* представлені угрупованнями союзу *Alnion glutinosae* Malcuit 1929: *Carici elongatae-Alnetum* Koch 1926, *Carici acutiformis-Alnetum* Scamoni 1935, *Carici ripariae-Alnetum* Weisser 1970, *Dryopterido cristatae-Alnetum* (Nowinski 1929) R.Tx. et Bodeux 1955. Ці ліси поширені в ярах вздовж замулених потоків. Деревостан складної структури, утворений трьома ярусами. Щільний підлісок утворений *Frangula alnus* Mill., *Lycopus europaeus* L., *Rubus caesius* L., *Salix cinerea* L. Трав'яний ярус сформований за участі *Caltha palustris* L., *Carex acuta* L., *C. elongata* L., *C. riparia* Curt., *Galium palustre* L., *Iris pseudocorus* L., *Lythrum salicaria* L., *Lysimachia vulgaris* L., *Peucedanum palustre* (L.) Moench., *Solanum dulcamara* L. Ґрунтовий покрив представлений алювіальними лучно-болотними та болотними мінеральними ґрунтами. Вони характеризуються неглибоким ґрунтовим профілем (за рахунок близького залягання ґрунтових вод) акумулятивного типу з повсюдними проявами оглеєння, кислою реакцією середовища та значними запасами гумусу.

Основною небезпекою для цього типу оселища є зміна гідрологічного режиму, а саме, зниження рівня ґрунтових вод та припинення затоплення.

Букові ліси, представлені угрупованнями союзу *Luzulo-Fagion* Lohmeyer et R.Tx. in R.Tx. 1954: *Calamagrostio villosae-Fagetum* Mikyska 1972, *Luzulo-Fagetum* Meusel 1937, фрагментарно збереглися на важкодоступних ділянках крутих схилів ярів. Хоча середній вік дерев цього оселища є незначним (40-60 років), проте нерідко трапляються вікові особини, діаметром до 1,2 м та висотою до 20 м. Ліси сформовані за значної участі ацидофільних видів, та характеризуються слабко вираженим чагарниковим ярусом з деревним підростом і збідненим видовим складом трав'яного ярусу, у складі якого переважають *Athyrium filix-femina* (L.) Roth, *Dryopteris filix-mas* (L.) Schott., *Luzula luzuloides* (Lam.) Dandy, *Oxalis acetosella* L., *Polytrichum commune*

L.ex Hedw, *Anemone nemorosa* L., *Lamium galeobdolon* (L.) Crantz., *Stellaria nemorum* L. У складі угруповання знайдено регіонально-рідкісний монтанний вид папороті *Polystichum aculeatum* (L.) Roth. Цей тип оселищ приурочений до ясно-сірих опідзолених часто еродованих ґрунтів.

Оселище належить до переліку "Natura-2000" (9110) [6]. Основними загрозами оселищу *букових лісів* є лінійна та площинна ерозія схилів, що призводить до підмиву кореневої системи дерев і провокує вітровали та надмірне рекреаційне навантаження.

Змішані сосново-дубові ацидофільні ліси поширені на підвищених ділянках вододільних поверхонь і приурочені до піщаних відкладів. Рослинність представлена угрупованнями союзу *Dicrano-Pinion* W.Mat. 1962: *Querco roboris-Pinetum* J. MAT. 1981, сформованими на дерново-підзолистих супіщаних ґрунтах. Деревостани висотою до 16-18 м, триярусні, утворені за участі *Pinus sylvestris* L. та *Quercus robur* L.; у другому ярусі співдомінують *Carpinus betulis* L., *Tilia cordata* L., *Acer platanoides* L. У підліску переважають *Euonymus europaeus* L., *Cornus sanguine* L., *Sambucus nigra* L. Трав'яний покрив флористично не багатий, проективне покриття ярусу 40-60%. В межах оселища нами виявлено локалітети регіонально-рідкісного виду *Equisetum hyemale* L.

Оселище є перехідною стадією природної сукцесії дубових лісів. Основними загрозами для оселища є неконтрольовані рубки та надмірне рекреаційне навантаження.

Група оселищ скельних виходів представлена одним типом – *виходами карбонатних порід*, а саме вапняковими пісковиками, що місцями відслонюються на вершинах вододільної поверхні, що частково перетворені антропогенною діяльністю через видобуток будівельного каменю. Рослинні угруповання приурочені до тріщин та заглиблень скельної породи, де нагромаджуються продукти вивітрювання та привнесена органіка. Тут поширені петрофільні трав'яні угруповання *Asplenietum trichomano-rutae-murariae* (Kuhn 1937) R. Tx. 1937, приналежні до союзу *Potentillion caulescentis* Br.-Bl. in Br.-Bl. et Jenny 1926 em. Sutter., та мохові обростання союзу *Rhynchostegion muralis* Gillet 1986. Трав'яний ярус представлений *Geranium robertianum* L., *Asplenium ruta-muraria* L., *Polypodium vulgare* L. У складі мохових угруповань знайдено регіонально-рідкісні види: *Encalypta streptocarpa* Hedw., *Cirriphyllum crassinervium* (Taylor) Loeske et M.Fleisch. та *Rhynchostegium confertum* (Dicks.) Schimp. [2].

Оселище належить до переліку "Natura-2000" – *карбонатні скелясті схили з хазмофітною рослинністю* (8210) [6]. Основними загрозами для оселища є надмірне рекреаційне навантаження та несанкціонована розробка каменярень.

Висновки

Досліджено оселища Клепарівського лісопарку м. Львова та оцінено їх созологічну вартість. На території лісопарку виділено та описано 17 типів оселищ, приналежних до 12 груп 6 класів. Серед них 9 типів мають антропогенне походження, 2 – напівприродне, а 6 – природне. На території лісопарку виявлено 2

види судинних рослин, занесених до Червоної книги України – *Dactylorhiza majalis* та *Galanthus nivalis*, 2 регіонально-рідкісних види судинних рослин – *Polystichum aculeatum* та *Equisetum hyemale*, 3 регіонально-рідкісних види мохоподібних – *Encalypta streptocarpa*, *Cirriphyllum crassinervium* та *Rhynchostegium confertum*. Із созологічної точки зору найбільше значення мають оселища *букових лісів* та *виходів карбонатних порід*, які належать до переліку оселищ з особливим природоохоронним статусом "Natura 2000".

Отже, незважаючи на значну антропогенну трансформацію території лісопарку, тут збереглися природні біотопи, які забезпечують функціональну неперервність Вододільно-горбогірного регіонального екокоридору екомережі Львівської області та сприяють підтриманню біорізноманіття суб- та урбанізованих ділянок.

1. Бойко М.Ф. Чекліст мохоподібних України. – Херсон: Айлант, 2008. – 232 с.
2. Бойко М.Ф. Раритетні види мохоподібних фізико-географічних рівнинних зон та гірських ландшафтних країн України // Чорноморськ. бот. ж. – 2010. – Т. 6, № 3. – С. 294-315.
3. Зелена книга України / Під заг. ред. чл.-кор. НАН України Я.П. Дідуха. – К.: Альтерпрес, 2009. – 448 с.
4. Кагало О.О., Сичак Н.М. Рідкісні, зникаючі та інші види судинних рослин Львівської області (Україна), які потребують охорони // Наукові основи збереження біотичної різноманітності: Тематичний збірник Інституту екології Карпат НАН України. – Вип. 4. – Львів: "Ліга-Прес", 2003. – С. 47-58.
5. Определитель высших растений Украины / Д.Н. Доброчаева, М.И. Котов, Ю.Н. Прокудин (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1987. – 548 с.
6. Оселищна концепція збереження біорізноманіття: базові документи Європейського Союзу / За ред. О.О. Кагало, Б.Г. Проця. – Львів: ЗУКЦ, 2012. – 278 с.
7. Полевой определитель почв / Полупан Н.И. и др. – К.: Урожай, 1981. – 320 с.
8. Про заходи щодо охорони рідкісних та зникаючих видів рослин на території Львівської області: Рішення Львівської обласної ради. XII сесія IV демократичного скликання; № 193 від 02.01.2003. – Львів, 2003. – 12 с.
9. Раритетний фітогенофонд західних регіонів України (созологічна оцінка й наукові засади охорони) / С.М. Стойко, П.Т. Ященко, О.О. Кагало та ін. – Львів: "Ліга-Прес", 2004. – 232 с.
10. Стан довкілля у Львівській області (за результатами моніторингових досліджень). Інформаційно-аналітичний огляд (IV квартал 2013 року). [Електронний ресурс]: http:// http://www.ekologia.lviv.ua/file/monitoring/analit_dov_IV_2013.pdf
11. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я.П. Дідуха. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 900 с.
12. Чернобай Ю., Малиновський А., Третяк П. Розбудова екомережі на Львівщині // Жива Україна. – 2009. – № 3-4. – С. 8-9.
13. Davies C.E., Moss D. & Hill M.O. EUNIS Habitat Classification Revised 2004 / Report to the European Topic Centre on Nature Protection and Biodiversity. – Paris: European Environment Agency, 2004. – 307 p.
14. Best practice guidance for habitat survey and mapping / Smith G., O'Donoghue P., O'Hora K. et al. – Dublin: The Heritage Council, 2011. – 132 p.

Державний природознавчий музей НАН України, м. Львів
e-mail: orlov_oleg@mail.ru

Орлов О.Л., Рагулина М.Е., Омельчук О.С.

Биотопы Клепаровского лесопарка во Львове и их созологическая оценка

Проведено исследование биотопического разнообразия Клепаровского лесопарка в г. Львове. Выделено и описано 17 типов биотопов, принадлежащих к 12 группам 6 классов. Среди них 9 типов имеют антропогенное происхождение, 2 – полуприродное, а 6 – природное. С созологической точки зрения наибольшее значение имеют биотопы буковых лесов и выходов карбонатных пород, которые принадлежат к перечню биотопов с особенным природоохранным статусом "Natura 2000".

Ключевые слова: *биотоп, созологическая оценка, лесопарк, угрозы, экосеть, растительность, почвы, "Natura 2000".*

Orlov O., Rahulina M., Omelchuk O.

The habitat types of Kleparyv forest park in Lviv and its sozological valuating

The habitat diversity research of Kleparyv forest park, Lviv, was done. 17 types of habitat which belong to 12 group and 6 classes were determinate and described. 9 among them are anthropogenic, 6 are natural and 2 – seminatural. The beech forest habitat and habitat of calcareous rocky slopes with chasmophytic vegetation are the most valuable for consecrating biodiversity; both mentioned habitat types are included to list of protective habitat "Natura 2000".

Key words: *habitat, sozological valuating, forest park, threats, econet, vegetation, soils, "Natura 2000".*